

HARLEMI TEMETÉS

James Baldwin

Szombaton Richard a gyerekekkel maradt, míg Cass és Vivaldo Rufus temetésére ment. Cass tulajdonképpen nem is akart elmenni, de nem utasíthatta vissza Vivaldo kérését, aki tudta, hogy ott kell lennie, de rettegett attól, hogy egyedül menjen.

Délelőtti temetés volt, s a szertartás után Rufust, rögtön a temetőbe kellett szállítani. A száraz, hideg szombat reggelen Vivaldo korán érkezett, hangsúlyozottan feketében és fehérben: fehér ingben, fekete nyakkendővel, fekete öltönyben, fekete cipőben, fekete kabátban; és fekete hajjal, szemmel, szemöldökkel, falfehér csontszáraz arccal. Riadtsága és szomorúsága erősen megrázta Casst; szó nélkül felvette sötétszínű kabátját és belekarolt a férfiba; csendben haladtak lefelé a liftben. Cass a lift tükrében figyelte Vivaldót. A bánat egészen hatalmába kerítette. Csinossága és eleganciája ellenére lefogyottnak tűnt — mintha hosszabb betegség után csontjai húsából kitörni készültek volna.

Taxiba ültek és a peremváros felé indultak. Vivaldo az asszony mellett ült, kezét térdén tartotta és mereven előre nézett. Cass az utcákat bámulta. A forgalom sűrű, de folyamatos volt; a kocsi kanyargott, meg-megrándult, hol lassított hol felgyorsult, de nem kellett megállnia. A harmincnegyedik utcánál azonban a vörös fény veszteglésre kényszerítette. Autók tömege vette őket körül, nagy teherautók, zöld buszok torlódtak össze az úttesten, és fiúk, fekete fiúk, ruhákkal megpakott fatargoncákat tolvaj maguk előtt. A járdákon gyalogosok árasztották el az utcákat. Vastag kabátokba öltözött asszonyok mozogtak nehézkesen, nagy csomagokat és hatalmas kezitáskákat cipelve — hálaadás napja elmúlt már, de a jelek máris az egyre fokozódó karácsony előtti vásárlásokra utaltak. A viszonylag kevésbé megpakolt férfiak a

karácsonyi kiadásokhoz szükséges pénz után loholtak, utat törve maguknak az asszonyok között; hosszú hajú fiúk nyargaltak könnyű lép-
tekkal a hideg fekete aszfalton, amely mintha csak valamely táncterem
parkettje lett volna. Az ablakon kívül, oly közel Casshez, mint maga
Vivaldo, egy színes bőrű fiú megállította kordéját, cigarettára gyűj-
tott, és nevetett. A taxi mozdulni sem tudott, s a vezető káromkodni
kezdett. Cass meggyújtott egy cigarettát s Vivaldónak nyújtotta. Majd
egy másikat gyújtott meg a maga számára. Azután a taxi hirtelen
előrerándult.

A sofőr bekapcsolta a rádiót. A kocsi egyszerre gitárszóval, egy
magas nyerítő hanggal s kísérekórus hangjaival telt meg, egyre azt
kiáltozva „szeress!”. A szöveg többi részét, mely majdnem olyan trágár
volt, mint a kocsivezető káromkodása, az énekes gurgulázva ma-
gábanyelte, de ez a szó minduntalan visszatért.

— Az egész családom közönséges lógósnak tart — mondta Vivaldo.
— Ha nem rettegnének halálosan attól, mit is fogok még elkövetni,
azt is mondhatnám, teljesen lemondtak rólam.

Cass semmit sem szólt. Kinézett a kocsi ablakán. Most a Kolum-
busz körtéren haladtak át.

— Néha... mint ma is — folytatta Vivaldo —, azt hiszem, talán
igazuk is van, s ilyenkor még gyötröm is magam. Úgy, az egész miatt.

Mindkét oldalról a park falai zárkóztak melléjük, s mögülük a
csupasz fák közül kitetsző szállodák és lakóházak falai látszóttak.

— Az én családom úgy véli, házasságom nem méltó hozzám —
szólt Cass. — Illetve *hozzájuk*. — Mosolygott, és elnyomta cigarettáját
a kocsi padlóján.

— Nem hiszem, hogy valaha is láttam az apámat józanul — mondta
a férfi, — az utóbbi években legalábbis nem. Folyton ezt hajtogatta:
„Azt akarom, hogy most és mindig, csakis az igazat mondd nekem.”
És ha megmondtam, a fejemet a falhoz verdeste. Így persze nem az
igazat mondtam, hanem rendszerint valami vaskos hazugságot, s any-
nyit sem törődtem vele, mint a szarral. Amikor utoljára odahaza jár-
tam, vörös inget viseltem, s erre rám kiáltott: „Mi van veled, csak
nem lettél homokos?”. Te jó isten...

Cass újabb cigarettára gyújtott s úgy hallgatta. A park lovagló-
útján, egy lovas tűnt fel, egy kissé ijedt arcú, de büszke tartású lány.
Cassnek volt ideje akaratlanul is arra gondolni, hogy a lovas, sok év-
vel azelőtt New Englandban, ő maga is lehetett volna.

— A szomszédság, ahol laktunk, borzalmas volt — beszélt Vi-
valdo tovább. — Keménynek kellett lenned, mert ha nem te öltél meg
másokat, ők öltek meg téged, semmiségért haltak meg az emberek
körülöttünk. Nem sok örömet találtam abban, hogy a környékbeli
srácokkal lójak; untattak. Meg féltam is tőlük. De nem bírtam az
apámat látni. Állati gyáva alak. Állandóan tettette magát... Azaz nem
is tudom mit tettett tulajdonképpen, azt hiszem, úgy tett, mintha
minden nagyszerűen menne... s a felesége közben majd a lelkét adta
ki a vaskereskedésünkben. És tudta, hogy sem én, sem az öcsém nem
tiszteljük. A lány pedig a legjobb úton volt, hogy a város legnagyobb
férfinyüzőjává váljon. Aztán végre férjhezment. Még rágondolni is

rossz, mi mindent kell ígérnie a férjének, amíg végre kaphat is belőle valamit.

Egy pillanatig hallgatott. Aztán tovább folytatta: — Na persze ő is egy seggluk. Uram isten! Én a legszívesebben buszra ültem és a város valamely idegen részébe mentem, teljesen egyedül, vagy sétáltam, moziba mentem, vagy elnyavalyogtam akármivel. De nem. Az embernek ott férfinak kellett lennie, s ezt bizonyítania is kellett szakadatlanul. De nem is tudom, hogy is mondjam el neked mindezt... — Vivaldo sóhajtott. — Hát igen. Az öregem még mindig ott él, s alaposan hozzájárul a szeszgyártás fellendítéséhez. A srácok közül, akiket ismertem, a legtöbben vagy meghaltak vagy börtönbe kerültek vagy pedig kábítószereken élnek. Tényleg lógós vagyok; szerencsés vagyok.

Cass hallgatta, tudta, hogy most a múlt felé fordul, szemlét tart élményei fölött, s megkísérli összefűzni, megérteni, kifejezni őket. De valójában semmit sem fejezett ki. Valamit maga mögött hagyott, ott a brooklini utcákon, valamit amivel nem mert szembenézni többé.

— Egyszer — beszélt tovább Vivaldo — kocsiba ültünk, áthajtottunk a városon, felcsíptünk egy kis homokost, egy fiatal pacákat, aztán visszatértünk vele Brooklinba. Szegény ürge, fene begyulladt, még mielőtt félúton lettünk volna, de nem bírt kiugrani a kocsiból. Behajtottunk egy garázsba, heten voltunk, és valamennyien keresztülmentünk rajta, aztán még a szart is kivertük belőle, elszedtük mind a pénzét, elvettük a ruháját és otthagytuk heverni a cementpadlón; és tudod, tél volt... — Az asszony felé fordult, először nézett rá leplezetlenül ezen a reggelen. — Néha még ma is szeretném tudni, rátaláltak-e idejében, vagy meghalt, vagy mi... — Két kezét egymásba kulcsolta, és kinézett az ablakon. — Néha azon csodálkozom, ugyanaz a személy vagyok-e, aki ezeket a dolgokat elkövette... olyan régen történt.

Nem, semmit sem fejezett ki igazán. Cass szerette volna tudni miért. Talán azért, mert Vivaldót visszaemlékezései minden összefüggés nélkül szabadították meg a dolgoktól, melyekre emlékezett. Nem tért igazán vissza abba az időbe, ahhoz a fiúhoz; inkább egy bizonyos elvarázsolt, sőt romantikus borzalommal tekintett a dolgokra, módot keresve, hogy megtagadhassa őket.

De az ilyen titkokat, valamennyiünk titkait, talán csak úgy lehet megvallani igazán, ha hirtelen, egyetlen rántással hozzuk felszínre, a világ szeme elé, mindenki közös élményévé téve őket. Ilyen törekvés nélkül azonban a titok rejtekhelye csak börtönné válhatott, hogy benne a vallomástevő pusztuljon el; valóban, e törekvés nélkül az egész világ lakhatatlan sötétség volt csupán; Cass vonakodva, rettegéssel állapította meg, hogy ilyen törekvés nagyon ritkán fordul elő. Vonakodva, mert felismerte, milyen keserű csalódást okozott neki Richard, mikor olyan könyvet írt, melyben ő maga sem hitt igazán. Ettől a pillanattól kezdve tudta ezt, s azt is, hogy Richard sohasem lesz képes szembenézni azzal, hogy a könyv, melyet azért írt, hogy pénzt keressen, tökéletesen reprezentálja tehetségének korlátait. Pedig valójában nem is azért írta, hogy pénzt keressen — még ha csak azért írta volna! Azért írta, mert félt, sötét, különös, veszedelmes, nehéz, mélységes dolgoktól rettegett.

De bánom is én, mondta magának gyorsan. Azután: Nem az ő hibája, ha nem Dosztojevskij, bánom is én. De hogy bánja-e, vagy sem, az semmit sem számít. *Richard* bánja, rettenetesen bánja, s ereje az ő beléje vetett hitétől függ.

— Nem furcsa — szólalt meg hirtelen —, hogy éppen ma gondolsz vissza ezekre a dolgokra?

— Meglehet — felelt Vivaldo —, hogy a lány miatt van az egész. Mikor elmentem hozzájuk, azon a napon, mikor megtelefonálta Rufus halálát... én nem tudom... de ahogy a házhoz értem és a lakásba léptem... igazán nem tudom... de minden olyan *otthonosnak* tűnt nekem. — Sápadt, elgyötört arcát Cass felé fordította, de az asszony úgy érezte, inkább a falat bámulja, mely közte és múltja közt emelkedik. — Nem azt akarom mondani ezzel, hogy sok időt töltöttem Harlemben — folytatta a férfi és idegesen félrenézett —, nappal úgyszólván alig jártam ott. Úgy értem, hogy ugyanolyan srácok vannak ott is abban a házban, mint a miénkben... igaz, színesek, de mégis olyanok, tényleg, egészen olyanok... és, a fenébe is, ugyanolyan bűz az előszobákban, s mindenki... hát igen... igyekszik rendbentartani őket, de nem sok eredménnyel. Ugyanazok az öregasszonyok, öregemberek... bár meglehet, kissé *elevenebbek*... és ahogy beléptem a házba, ők csak ültek, Ida, az anyja meg az apja, s még mások is voltak ott, rokonok talán és barátok, én nem tudom, Idát kivéve senki sem szólt hozzám, bár sokat ő sem beszélt. És valamennyien úgy néztek rám, mintha... de valóban, mintha *én tettem* volna... és akkor egyszerre rettenetesen szerettem volna karomba venni a lányt, lecsókolni azt a nézést az arcáról, s megértetni vele, hogy nem én tettem, nem is *akartam* megtenni, s hogy bárki is tette, annyi mintha velem tette volna. — Csendesesen sírt, ültében előrehajolva, egyik hosszú kezével eltakarva arcát. — Tudom, elhanyagoltam, de azért szerettem, de ott senki sem akart tudomást venni erről. De csak gondolkoztam. Ők színesek, én fehér vagyok, mégis mindannyiunkban ugyanaz ment végbe, de hogyan értessem ezt meg velük?

— De ők nem hitték el — válaszolt Cass —, hogy ez téged komolyan érint, *mert* te fehér vagy. Úgy érezték, csak őket érinti. S ami ott fenn történik — a taxi kiért a parkból; Cass kezével intett, hogy a férfi figyelmét magára vonja —, *azért* történik, *mert* színesek. És ebben van a különbség. — Később, egy pillanat múlva, elszánta magát és hozzátette: — Soká kellene csókolnod, kedves barátom, amíg ebből bármit is elcsókolhatnál.

Vivaldo szemét szárítgatva kinézett az ablakon. A parkból a Lennox-Avenue-n jöttek ki, holott céljuk a hetedik Avenue-nál volt; de bármerre haladtak is, semmi sem volt idegen számukra, mert minden, ami mellett elhaladtak, nyomorúságosan hatott. Nem volt nehéz elképzelni a fogatos kocsikat, melyek valaha a széles úton végigparádéztek és a felszalagozott, felvirágozott, tollba, brokátba öltözött hölgyeket és urakat, amint hintóikból kiszállva belépnek a házakba, melyeknek fénye és dicsősége annyira megfakult és elhalványodott. A házak valaha új és ragyogó homlokzata most megszégyenülten duzzogott, elszürkülve és megvetetten. Az ablakok sem voltak mindig ilyen dísztelenek. Az ajtók sem egy hosszú idő óta ostromlott város gyanak-

vásárol és titkolózásáról meséltek mindig. Valaha gondot viseltek ezekre a házakra az emberek — ebben volt a különbség; valaha büszkék voltak, ha ezen az Avenue-n végigmehettek; valaha otthonnak számított, míg ma, börtön volt csupán.

Az épületekkel senki sem törődött: ez a közöny volt az egyetlen, ami ezt a gettót a város többi részével összekapcsolta. Minden omladozott, s a tulajdonosok semmivel sem törődtek; senki sem törődött semmivel. Az utcán levő szép, kékesfekete hajú, barna vagy vörösréz színű gyerekek, akiknek arca és végtagja most egytől egyig hamuszürkévé vált a hideg szélről, mint valamely fagytól gyengén bepárasított ablaküveg vagy virág, cseppet sem látszottak törődni azzal, hogy szépségüket senki sem veszi észre. Szüleik, a nagy testű cammogó asszonyok és a sovány, csoszogó férfiak, utasításaik és személyes példák révén tanították meg őket, mit jelent törődni vagy nem törődni valamivel: s ha az utasításokat napokon belül el is felejtették, a személyes példák ott voltak végig az utcán mindenütt. A nehézkesen mozgó asszonyok cammogtak, meg-megálltak, ki-be jártak a sötét ajtókon, beszélgettek, egymással, a férfiakkal és a rendőrökkel, bámulták a kirakatokat, rákiáltottak a gyerekekre, nevettek és megálltak, hogy megsimogassák őket. Valamennyiük arcán, még a gyerekekén is, valami kedves vagy kellemetlenül ható kiábrándulás ült, rendkívül határozott kifejezést kölcsönözve nekik, mintha csak kőből faragták volna őket. A kocsis a külváros felé haladt, borbélyüzletek, lebujsok, bárók előtt álldogáló férfiak mellett húzott el, hosszú, sötét, lármás mellékutcák torkolata előtt vágott át, ahol nagy szürke házak hajoltak előre, elzárva szem elől az eget; a házak árnyékában, kövéren, mint a légyapírra tapadt legyek, gyerekek fecsegtek és kiáltottak. Aztán letértek az Avenue-ről, s egy hosszú szürke utcán kúsztak tovább. Csak vánszorogva haladhattak, mert az utca zsúfolva volt ráérő emberekkel, s a teljes hosszában, mindkét oldalon parkoló autók közül gyerekek ugrottak elő. Az erkélyeken emberek voltak, az ablakokból emberek kiáltottak; fiatal emberek pillantottak be közömbösen a lassan mozgó kocsis ablakán, arcuk ironikus, tekintetük kifürkészhetetlen volt.

— Jártál te valaha is Rufusszal errefelé? — kérdezte Cass. — Már úgy gondolom, a családjával látogatóban.

— Igen — válaszolt Vivaldo. — Nagyon régen. Már majdnem egészen megfeledeztem róla. Tulajdonképpen egészen elfelejtettem, amíg Ida nem emlékeztetett rá. Akkor még copfot viselt, a leghelyesebb színes kislány volt, akit valaha láttam. Úgy tizenöt éves lehetett. Rufus és én elvittük a rádióállomásra.

Cass mosolygott a leírásán, amit a férfi Idáról adott, s hangján, ami öntudatlanul is erotikus színezetet öltött. A kocsis átvágott az Avenue-n és megállt egy épülettömb sarkán, a kápolna közelében, ahová meg kellett érkezniük. A kápolna lépcsőjén két asszony állt, és halk hangon beszélgetett. Miközben Cass szénézett és Vivaldo kifizette a taxisofőrt, egy fiatal ember csatlakozott az asszonyokhoz, akik a kápolnába léptek.

Cass hirtelen halk szitokkal kezét fedetlen fejére tette.

— Te Vivaldo — mondta, — én nem mehetek be.

Vivaldo értetlenül meredt rá, miközben a taxisofőr keze a visszajáró pénzzel megállt a levegőben.

— Mit beszélsz? — kérdezte. — Mi történt veled?

— Semmi. Semmi. De egy nőnek ide csak fedett fejjel szabad belépnie. Nem mehetnek be kalap nélkül.

— Ugyan már, dehogynem — felelte a férfi, de ebben a pillanatban már emlékezni is kezdett, hogy sohasem látott még templomban fedetlen fejű nőt.

— Nem, nem, nem *mehetnek*. Valamennyien kalapot viselnek, mindannyian. Ez sértő lenne, mintha csak alsóneműben lépnék be. — Kis szünetet tartott. — Ez *templom*, Vivaldo, temetés, sértés lenne.

Vivaldo, aki ekkor már magáévá tette Cass álláspontját, tanácstalanul nézett rá. A taxisofőr még mindig a visszajáró pénzt tartotta, és gondterhelten kifejezéstelenséggel figyelte Vivaldót.

— Hát, nincs valami sálád vagy ilyesmi?

— Nincs. — Cass beletúrt kézitáskájába és kabátzsebeibe, már szinte könnyekhez állt közel. — Nincs, semmi.

— Ide figyeljen, apuskám — mondta a sofőr.

Vivaldo arca felderült. — Na és mit szólnál az övedhez? Nem köthetnéd a fejed köré? Hiszen fekete.

— Na nem. Az nem teszi meg. És azonkívül... tudni fogják, hogy az övem.

— Próbáld meg.

Hogy a vitának véget vessen és bebizonyítsa igazát, Cass levette övét és a feje köré kötötte. — Na látod? Nem lehet ezt így.

— No mit határoztak? — kérdezte a sofőr. — Nem várhatok egész nap.

— Megyek, és veszek valamit — mondta Cass.

— Elkészünk.

— Te csak menj be. Én majd elhajtatok valahová egy üzletig, s rögtön visszajövök.

— Errefelé nincsenek üzletek a közelben, asszonyom — mondta a sofőr.

— Természetesen kell hogy legyenek itt üzletek valahol — szólt Cass élesen. — Te csak menj be; mindjárt visszajövök. Mi a száma ennek az utcának?

Vivaldo megadta az utcaszámot, és így szólt: — A 125. utcába kell mennetek. Az itt az egyetlen hely, ahol üzletek vannak. — Aztán átvette a visszajáró pénzt a sofőrtől, s megadta az utasítást. — A hölgy a 125. utcába kíván menni — mondta.

A sofőr rezignáltan megfordult az ülésen, és bekapcsolta a motort. — Te csak menj be, Vivaldo — szólt újra Cass.

— Van elég pénz nálad?

— Van. Menj csak be.

Vivaldo kiszállt a kocsiból, tanácstalanul és bosszúsan nézett maga körül, majd amikor a taxi elindult, befordult a kápolnába. A sofőr a 125. utca és a Nyolcadik Avenue sarkán tette le Cass-t, aki, miközben a széles zsúfolt utcán továbbsietett, egyszerre úgy érezte, különös, megnevezhetetlen lelkiállapotban van, ami nem harag, nem is sírás, mégis mindkettő egy kissé. Egy, a 125. utcán végigsiető, kis, magányos,

fehér asszony szombat délelőtt nyilván a legmegszokottabb látvány volt, mert senki sem figyelt rá. Az üzletek kirakatában sehol sem látott női kalapokat. De túlságosan sietett, semhogy igazán körülnézhetett volna. Ha nem szedi össze magát, az egész napot azzal töltheti, hogy le-fel járkál az utcán. Egy pillanatra arra gondolt, megállítja valamelyik nőt — valamelyiket azok közül, akiknek arcára úgy tekintett, mintha valami nagyon fontos tudnivalót olvashatna le róla —, és utbaigazítást kér. Azután felismerte, hogy rettenetesen fél: fél az emberektől, az utcáktól, s a kápolnáktól, ahová vissza kell térnie. Erőszakkal kényszerítette magát, hogy lassabban menjen. Végre meglátott egy üzletet, és benyitott.

Vörösre festett, lazán ondolált hajú néger lány lépett hozzá, élénk zöld ruhát viselt, bőre porlepte rézre emlékeztetett.

— Miben lehetek szolgálatára?

A lány mosolygott — amint erről Cass igyekezett meggyőzni magát, egészen úgy, mint bármely más kiszolgálólány, akit eddig látott. De mosolya arra készítette Casst, hogy még elárvultabbnak és szánalmasabbnak érezze magát. Ebben a pillanatban sokkal inkább érezte ezt, mint eddig bármikor. És, bár belülről valami teljesen érthetetlen harag remegtette meg, tudta, hogy száraz arisztokratikus tartózkodásával, ami odalent a belvárosban mindig tökéletesen bevált, itt nem érné el a megszokott hatást.

— Egy kalapot... — dadogta — szeretnék nézni magamnak.

Ekkor eszébe jutott, hogy utálja a kalapokat és sohasem szokott kalapot viselni.

A lány, akit nyilván főnöke tanított meg szabályszerűen mosolyogni, úgy nézett rá, mintha minden szombat délelőtt egy különös, levegőért kapkodó fehér asszonynak kalapot adna el.

— Lesz szíves velem jönni? — kérdezte.

— Igen... Azaz mégsem — mondta Cass hirtelen, miközben a kifogástalanul kikészített, ívelt szemöldökű lány megfordult maga körül —, azt hiszem, mégsem kalapot kérek... — Cass mosolyogni próbált; a legszívesebben elrohant volna. Az üzletre nyomasztó csend nehezedett. — Úgy gondolom, sokkal jobb lesz ha csak egy sálat veszek. Feketét... — milyen furcsán hangzik ez a szó ebben az üzletben... — Fejre valót — tette hozzá és úgy érezte, a következő pillanatban a rendőrséget szólítják majd. S neki semmije sincs, amivel igazolhatná magát.

— Értem — mondta a lány, akinek arcáról Cassnak közben sikerült letörölnie a mosolyt. — Marie! — kiáltotta élesen. — Légy szíves, viseld gondját a hölgynek.

A lány elment, s egy másik, idősebb, kevésbé csinos, de egyébként szintén gondosan öltözött és kikészített lány lépett Casshez, arcán egészen másféle mosolyt viselt: szemérmetlenül derűs mosoly volt, telve cinkossággal és megvetéssel. Cass érezte, hogy elpirul. A lány sálakat tartalmazó dobozokat szedett elő. Cass valamennyit rossz minőségűnek és drágának találta, de nem volt abban a helyzetben, hogy sokat kifogásoljon. Megvett egyet, kifizette, fejére kötötte, aztán elhagyta az üzletet. Térde reszketett. A sarkon sikerült egy taxit talál-

nia, s egy kis önmagával folytatott küzdelem után bemondta a sofőrnek a kápolna címét: valójában inkább haza vitette volna magát.

A kápolna kicsi volt, s nem sokan voltak benne. Olyan csendben ment be, ahogy csak tudott, de belépése pillanatában a fejek feléje fordultak. Egy idősebb férfi, talán valami templomszolgaféle, csendben hozzásietett, de Cass az ajtó közelébe ült a leghátsó sorba, az első szabad helyre, amit észrevett. Vivaldo jóval előrébb, a padsorok közepe táján foglalt helyet; amennyire Cass meg tudta állapítani, rajta kívül ő volt az egyetlen fehér ember a helyiségben. Az emberek egymástól távol, akárcsak Rufus életének elemei, szétszórtan ültek, ami a kápolnát még üresebbé tette, mint amilyen valójában volt. Elég sok fiatal volt jelen, Rufus barátai, vélte Cass, fiúk és lányok, akik vele együtt nőhettek fel. Az első sorban hatan ültek, a gyászoló család; Ida büszkeségét a gyász semmiféle jele sem törte meg. A ravatal közvetlenül a család előtt, az oltár lábánál állott, zártan, mint valami hatalmas gyöngykagyló, az érckoporsó dominálni látszott a helyiségben.

Valaki, aki éppen beszélt, amikor Cass belépett, most leült a helyére. Egészen fiatal férfi volt, fekete segédlelkészi talárt viselt. Cass szerette volna tudni, valóban segédlelkész-e, hiszen még szinte fiúnak látszott. De meglehetősen tekintélykeltően mozgott, olyan ember tekintélyével, aki helyét s ezzel együtt békéjét is megtalálta az életben. Amikor leült, egy nagyon vékony lány ment előre a padsorok közötti úton, a fekete taláros fiú pedig az oltár mellett álló zongorához lépett.

— Jól emlékszem Rufusra — mondta a lány — azokból az időkből, mikor ő már nagyfiú volt, én viszont még kislány voltam... — s megpróbált az első sorban ülő gyászolókra mosolyogni. Cass figyelte és látta, hogy a lány minden tőle telhetőt megtesz, hogy el ne sírja magát — én és a húga gyakran ültünk együtt igyekezve megvigasztalni egymást, abban az időben, mikor Rufus már a többi nagy fiúval járt el hazulról, és nem akart velünk játszani többé. — A fejek között egy bizonyos derült, mégis szomorú moraj futott végig, az első sorban ülők bólogattak. — Közvetlenül a szomszédban laktunk, s ez olyan volt, mintha nekem is a bátyám lenne. — Ezután lehajtotta fejét, s egy fehér zsebkendőt, a legfehérebb zsebkendőt, amit Cass valaha is látott, kezdett két fekete keze közt gyűrögetni. Néhány másodpercig hallgatózott, s eközben mintha valami szél susogása futott volna a kápolnán végig, melynek során a lány emlékeit és gyötrelmét mintha mindenki megosztotta volna, ily módon fejezve ki iránta együttérzését. A zongoránál ülő fiú leütött egy húrt. — Rufus néha nagyon szerette, ha ezt a dalt énekelem — szólalt meg a lány hirtelen. — Most az ő emlékére énekelem el.

A fiú leütötte a kezdő hangot. A lány érdes, csiszolatlan, de meglepően erőteljes hangon énekelni kezdett:

Idegen vagyok, ne űzz el magadtól.
 Idegen vagyok, ne űzz el magadtól.
 Ha elűzöl, egy nap még vágyódhatsz utánam.
 Idegen vagyok, ne űzz el magadtól.

Mikor befejezte, a ravatalhoz ment, egy pillanatra megállt mellette, és mindkét kezével megérintette. Aztán visszatért a helyére.

Az első sorból sírás hallatszott. Cass látta, hogy Ida karjában egy idősebb telt asszony rázkódik. Valaki a férfiak közül hangosan kifújta az orrát. A levegő súlyos volt. Cass azt kívánta, bárcsak vége lenne már.

Vivaldo nagyon csendesen és egyedül ült, mereven előre nézett.

Az oltár mögül most egy ősz hajú férfi lépett elő. Egy pillanatil merőn nézte a gyülekezetet, a fekete taláros fiú valami gyászos egyházi éneket játszott.

— Néhányan közületek már ismernek engem — kezdte el végre az ősz hajú férfi —; néhányan még nem ismernek. Foster tiszteletesnek hívnak. — Itt szünetet tartott. — Néhányatok arcát jól ismerem, néhányotok idegen számomra. — Itt kurtán meghajolt, először Cass, aztán Vivaldo felé. — De senki sem idegen közöttünk. Mindannyian egy okból vagyunk itt. Valaki, akit szerettünk, nincs többé. — Újra szünetet tartott, és a ravatalra nézett. — Valaki, akit szerettünk, akivel együtt neveltünk, beszélgettünk, akire néha haragudtunk is, s akiért gyakran imádkoztunk — eltávozott az élők sorából. Nincs közöttünk többé. Eltávozott valahová, ahol a gonoszok többé nem háborgathatják. Újra a ravatalra pillantott. — Nem láthatjuk többet az arcát, nem, soha többé. Míg ezen a világon élt, sokat kellett szenvednie, s még többet, mikor eltávozott innen. Most — bár útja viharos volt — teremtője előtt áll, ugyanolyan tisztán, mint mi, mikor erre a világra léptünk. Az út, amelyen járnia kellett, túlságosan *keskenynek* bizonyult számára. — Megköszöri torkát és kifújta orrát. — De nem azért vagyok itt, hogy egy halom hazugságot mondjak el Rufusról, melyeket magam sem hiszek. Jól ismertem Rufust, egész életemben ismertem. Nagyszerű gyerek volt, de mintha ördög szállta volna meg, lehetetlen volt féken tartani. Hogy bajba került, azt valamennyien tudjátok. Nagyon sokan bajba kerülnek a mi fiaink közül, s közületek sokan azt is tudják, miért van ez így. Gyakran beszélgettünk erről egymással — Rufus és én mindig meglehetősen jó barátok voltunk, még akkor is, mikor már kiszakadt közülünk, eltávolodott ettől a helytől, s többé már nem törődött az egyház életével, úgy, ahogy azt én... s mi valamennyien szerettük volna. — Ismét szünetet tartott. — Neki a maga útját kellett járnia. Bajba keveredett, s eltávozott közülünk. Fiatal volt, tehetséges, szép, nagy dolgokat vártunk tőle — de most, hogy elment tőlünk, ránk hárul a feladat, hogy nagy dolgokat vigyünk véghez. Tudom, minő gyötrelmet éreznek most néhányan közületek. Tudom, mit érez én... s tudom, semmit sem mondhatok, amivel egy csapásra megszüntethetném fájdalmatokat. De e fiú a legjobb emberek közé tartozott, akiket ismertem, s akikkel egy ideig együtt voltam. Meg sem kíséreltem, hogy ítéletet mondjak fölötte. Nem a mi dolgunk ítélkezni. Mint tudjátok, sokan azt mondják, nem szabad megszentelt földbe temetni azt, ki elveszi saját életét. Én azonban tudomást sem veszek erről. Mindössze annyit tudok, hogy bárhol is jártam, a föld minden morzsáját Isten teremtette, s *szent* minden, amit Isten teremtett. És vajon ki tudja közülünk, mi megy végbe mások szívében, hiszen sokan még arról sem képesek számot adni, ami saját szívében megy végbe, s ezért senki sem mondhatja meg közülünk, miért tette azt, amit tett. Senki sem volt jelen ott, s ezért nem is tudhatja senki, ho-

gyan is történt. Úgy kell imádkoznunk az Úrhoz, fogadja be lelkét, mintha saját lelkünkért imádkoznánk hozzá. Ez minden, amit tehetünk. Ez *minden*. De mondok én nektek még valamit, s kérek titeket, ne feledjétek el: sok ember elvette saját életét azok közül is, akik ma is az utcán szaladgálnak, sőt közülük sokan az evangéliumról prédikálnak, vagy pedig a hatalmasok székében foglalnak helyet. Jól véssétek elmétekbe ezt. Ha nem halottakkal lenne tele a világ, nem kellene oly sokat szenvedni azoknak, akik élni akarnak.

Ide-oda járkált az oltár és a ravatal között.

— Tudom, semmit sem mondhatok nektek, kik most itt ültök előttem — anyjának, apjának, hűgának, rokonainak, barátainak —, amivel visszahozhatnám őt, vagy amivel gátat vethetnék fájdalmatoknak, amiért elment közületek. Nagyon jól tudom ezt. Nem mondhatok semmit, amivel élete folyását megmásíthatnám, vagy amivel azt más ember életévé tehetném. Minden úgy történt, ahogyan azt odafenn megírták. De ne csüggedjétek testvéreim, ne csüggedjétek. Ne keseredjétek el. Igyekeztek tettét megérteni. Igyekeztek megérteni. Önmagában is elég keserű a világ, s nekünk arra kell törekednünk, hogy jobbak legyünk a világnál.

Lenézett, majd az első sorra pillantott.

— Emlékeztek csak — mondta szelíden —, ő *törekedett*. Kevesen vannak olyanok, kik törekszenek, s a törekvőknek szenvedniök kell. Legyetek büszkék reá. Megvan az okotok, amiért büszkék lehettek. Ez minden, amit tőletek kívánt ezen a világon.

A kápolnában teljes csend honolt — csak egyetlen férfi sírt az első sorban. Bizonyára Rufus apja, gondolta Cass, s szerette volna tudni, elhiszi-e a prédikátor szavait. Vajon mit jelentett számára Rufus? — talán csak egy engedetlen fiút, aki, míg élt, idegen volt számára, s idegen maradt halálában is. És most már semmit sem tudhat meg többé róla. De bármit is jelentett neki, vagy bármi volt is, amit Rufus iránta vagy ő Rufus iránt érzett, a fiú halálával minden feledésbe merül. Többé semmit sem mondhatnak egymásnak. Minden véget ért.

— Rufus néhány barátja van itt — mondta Foster tiszteletes —, néhány dalt adnak elő nekünk, azután elindulunk.

A padsorok közötti úton két fiatalember sietett előre, egyikük gitárt, másikuk mélyhegedűt tartott a kezében. A vékony sötét bőrű lány követte őket. A zongoránál ülő fekete taláros fiú készenlétbe helyezte ujjait. A két fiú közvetlenül a letakart halott mellett állt meg, a lány kissé távolabb, a zongora közelében. Azután valami Cass előtt ismeretlen dallamot kezdtek játszani, valami nagyon lassút, de inkább bluest, semmint egyházi éneket. A dallam később egyre feszültebbé, keserűbbé, gyorsabbá vált. A kápolnában ülő emberek mély torokhangon dúdoltak, és lábukkal dobogni kezdtek. Aztán a lány előrelépett. Fejét hátravetette, szemét lehunyta, s a hang ismét felzendült:

Ó, az indulás csodás reggelén,
Isten hozzád, isten hozzád!

Foster tiszteletes a lány mögött egy dobogón állt, két kezét felemelte, hangja elvegyült a lány hangjával:

Egyszer majd újra vissza, visszatérünk,
Isten hozzád, isten hozzád!

Később az egész kápolna csatlakozott az éneklőkhöz, de a dalt végül is a lány egyedül fejezte be:

Ó, majd az indulás csodás reggelén,
Isten hozzád, isten hozzád!

Foster tiszteletes ezután rövid imában a távozó lélek békéjéért fohászkodott, valamint az összes jelenlevők lelki békéjéért, mind az életben, mind a halálban. A szertartás véget ért.

A halottvivők, két férfi az első sorból és a két zenész, vállukra emelték a gyöngyházzal díszített ércoporsót, s kifelé indultak a pad-sorok között. A gyászolók követték őket.

Cass az ajtó közelében állt. A négy terhet vivő mozdulatlan arca elhaladt mellette, s egyetlen pillantást sem vetett rá. Közvetlenül mögöttük Ida és anyja lépkedett. Ida megállt egy pillanatra és Cassre nézett — leplezetlenül, kifürkészhetetlenül tekintett rá nehéz fátyla alól. Közben mintha mosolygott volna. Aztán továbbment. Majd a többiek haladtak el mellette. Vivaldo hozzá csatlakozott s kiléptek a kápolnából.

A halottaskocsit Cass csak most vette észre, az utcán állt, a belváros felé fordulva.

— Vivaldo — kérdezte Cass —, kimegyünk a temetőbe is?

— Nem — felelte a férfi —, nincs elég kocsis. Azt hiszem, csak a család megy.

Vivaldo a halottaskocsi mögött álló autót nézte. Ida szülei beszálltak már. A lány a járdán állt. Körülnézett, aztán gyorsan odajött hozzájuk. Mindkettőjükkel kezét fogott.

— Csak éppen szeretném megköszönni, hogy eljöttek — mondta. Hangja fátyolos volt a sírástól, arcát Cass nem láthatta jól a fátyol mögött. — Nem is tudják, mit jelent ez nekem... illetve nekünk.

Cass megszorította Ida kezét, nem tudva, mit is szólhatna ebben a pillanatban. Vivaldo megszólalt: — Ida, ha bármit is tehetnénk... bármit is kívánna tőlem... ha bármit is...

— Már ezzel is csodát tettek. Nagyon szép volt maguktól. Sohasem fogom elfelejteni.

Újra kezét fogott velük, aztán elment. Beült a kocsiba, és magára húzta az ajtót. A halottaskocsi lassan távolodni kezdett a járda szélétől, s a másik autó utána indult. A többiek, akik a temetésen voltak, futólag Cassre és Vivaldóra pillantottak, néhány pillanatig együtt álldogáltak, majd oszladozni kezdtek. Cass és Vivaldo lefelé indultak az Avenue-n.

— Menjünk földalattin? — kérdezte Vivaldo.

— Semmi kedvem sincs most tovább nézni ezt a környezetet — válaszolt Cass.

Egyelőre azonban csendben, látszólag céltalanul gyalogoltak tovább. Cass mélyen zsebébe süllyesztett kézzel haladt, s a járda repedéseit bámulta maga előtt.

— Gyűlölöm a temetéseket — mondta végül. — Mintha semmi közük sem lenne a halott személyéhez.

— Nincs is — felelt Vivaldo —, a temetés az élőkért van.

Egy tartópillér mellett haladtak el, melynek közelében egy maroknyi kamasz állott, és kíváncsian tekintett rájuk.

— Igen — hagyta rá Cass. Mintha egyikükben sem lenne annyi energia, amennyi egy taxi megállításához kell, még mindig gyalogszerral haladtak tovább. A temetésről egyelőre képtelenek voltak beszélni; túlságosan sok mondanivalójuk volt, s talán mindketten túl sokat akartak elrejtetni egymás elől. A széles, zsúfolt Avenue-n haladtak lefelé, látszólag olyan légkörtől körülvéve, mely megakadályozta a járókelőket, hogy beléjük ütközzenek vagy túl leplezetlenül vegyék szemügyre őket. A 125. utcánál elérték a földalatti lejárataát. A sötétségből emberek másztak elő, s a sarkon egy csoport autóbuszra várakozott.

— Vegyünk egy taxit — szólt Cass.

Vivaldo megállított egy taxit és beszálltak — eközben Cass érezte, hogy már rég ezt kellett volna tenniük —, sebesen fávolodtak a sötét, nyüzsgő városrésztől, melyet most sápadt napfény árasztott el.

— Szeretném tudni — szólalt meg Vivaldo —, szeretném tudni...

— Kérlek? Mit szeretnél tudni?

Cass hangja élesebbre sikerült, mint ahogy szánta és maga sem tudta miért.

— Hogy mire gondolt akkor, mikor azt mondta, sohasem fogja elfelejteni.

Cass lelkében megmozdult valami, amit sem megnevezni, sem megállítani nem tudott; mintha csak saját hangulatának rabjává lett volna, s önnön lelkének állkapcsai szorították volna össze.

— Hát, végül is az egész azt bizonyítja, hogy okosan számítottál — mondta. — Még sok jó származhat ebből számodra. — Cass az Avenue-n végigfutó kocsit figyelte, amely végül is majd számára ismerős utcába fordul.

— Szeretném bebizonyítani neki... egy napon — szólt Vivaldo, aztán elhallgatott. Kibámult az ablakon. — Szeretném megértetni vele, hogy nem olyan fekete a világ, amilyennek hiszi.

— Vagy pedig — mondta Cass pillanatnyi hallgatás után szárazon —, nem olyan fehér.

— Vagy nem olyan fehér — hagyta rá szelíden a férfi. — Cass megérezte, hogy szándékosan nem akar hasonló hangnemben válaszolni. Vivaldo újra megszólalt: — Neked nem tetszik?... mármint Ida?

— De igen, meglehetősen. Bár nem is ismerem igazán.

— Úgy látom, ez csak megerősíti, amit gondolok — felelt Vivaldo. — Nem ismered, és nem is akarod megismerni.

— Hogy tetszik-e neked Ida vagy sem, az mit sem számít — jegyezte meg az asszony. — A lényeg az, hogy neked tetszik. Ezzel minden rendben is lenne. Igazán nem tudom, miért kívánod, hogy ellentmondjak neked. Semmi kifogásom sincs ellene. S ha lenne is, mit változtatna a dolgokon?

— Semmit — vágta rá rögtön Vivaldo. — Aztán hozzátette: — Valamit talán mégis. Aggódnék, helyesen ítélem-e meg.

— A szerelemnek semmi köze a megítéléshez — mondta Cass.

A férfi élesen, de egyben hálásan pillantott rá. — Miért, talán szerelemről beszélünk?

— Ha nem, miért akarnál annyi mindent bebizonyítani? — szólt az asszony. — Akkor sokkal egyszerűbb lenne az egész. — Elhallgattott. Aztán újra megszólalt: — Természetesen neki is lehetnek bizonyítanivalói.

— Azt hiszem, inkább el kellene felejtene valamit — hangzott a válasz. — Úgy gondolom, segíthetnék neki elfelejteni.

Cass semmit sem szólt. A hideg fákat figyelte a hideg parkban. Szerette volna tudni, hogyan haladt Richard munkája ma délelőtt; szerette volna tudni, mit csinálnak a gyerekek. Egyszerre úgy tűnt neki, nagyon hosszú idő óta van távol hazulról, s nagyon fontos kötelességeket mulasztott el. A világon mindennél jobban kívánta, hogy épségben hazaérjen és úgy találjon érintetlenül mindent, amit nagyon régen, ma reggel maga mögött hagyott.

— Nagyon fiatal vagy még — hallotta önmagát. A legyányaibb hangját használta. — Olyan keveset tudsz még — folytatta mosolyogva — az életről... Az asszonyokról.

Vivaldo szintén mosolygott, fáradtan, halvány mosollyal. — Rendben van. De azt akarom, hogy egyszer tényleg törődjön velem valaki. Igen, ezt akarom. És hogy érted azt — mosolygott kissé csúfondárosan —, hogy az életről? Az asszonyokról? Te talán sokat tudsz a férfiakról?

Távolabbról, a szürke égből kibontakozva, a Kolumbusz-körtér órájának hatalmas számlapja ragyogott feléjük, és tudtukra adta, hogy tizenkét óra huszonehét percre jár az idő. Cass éppen idejében érkezhetett haza, hogy az ebédet elkészítse.

A nyomott hangulat, mellyel viaskodott, ismét Cassre nehezedett, akárcsak az égbolt, amely alászállva köddé alakult.

— Valaha azt hittem, sokat tudok — szólalt meg. — Azt hittem, mindent tudok. De akkor még nálad is fiatalabb voltam.

A férfi újra rábámult, de ezúttal semmit sem szólt. Az útkanyarnál egy pillanatra, mint valami egyenetlen, durva falfelület, New York ege bontakozott ki előttük. Aztán eltűnt a szemük elől. Cass cigarettára gyújtott, s azon tűnődött, miért gyűlöli ebben a pillanatban a büszke tornyokat s az égbe markoló antennák tömegét. Azelőtt sohasem gyűlölte a várost. Miért hat minden oly sápadtnak és hiábavalónak: és miért érez magában annyi hidegséget, mintha soha semmi sem lenne képes felmelegedni többé?

Mély torokhangján Vivaldo a bluest dúdolta, amit a temetésen hallott. Idára gondolt, Idáról álmodott, sebesen elébefutva mindannak, ami Idával kapcsolatban várta. Cass ebben a pillanatban gyűlölte a férfi fiatalságát, reményeit, lehetőségeit, gyűlölte férfiasságát. És irigyelte Idát. Hallgatta, miként dúdolja Vivaldo a blues dallamát.

Varga Zoltán fordítása

Részlet a neves amerikai néger író *Another Country* (Más ország) c. 1962-ben megjelent regényéből.